

Andriy Meleshevych

Андрій Мелешевич

National University of Kyiv-Mohyla Academy

Law Faculty

Національний Університет Києво-Могилянська Академія

“Parties of Power” and Party Systems in the Post-Soviet Countries

Партії влади та партійні системи в пострадянських країнах

Політологія як академічна дисципліна існує у західному суспільстві вже понад століття. Протягом цього часу наука про політику пережила періоди процвітання та занепаду, пройшла кризь стадії «нормального» шляху накопичення знань та періодів «наукових революцій». Сьогодні це багатогранна академічна галузь з тисячами дослідників, що працюють у сотнях університетів та інститутів, та з ученими, які продукують вражаючу кількість наукових робіт, що публікуються у численних журналах та видавництвах.

Для країн, що виникли внаслідок розпаду колишнього Радянського Союзу політологія – це нова сфера науки. В СРСР не було жодної необхідності в існуванні такої дисципліни: спеціалістам в галузі суспільних наук не дозволялося ставити під сумнів «всемогутню» офіційну Марксистсько - Ленінську ідеологію, яка мала правильні відповіді на всі можливі питання суспільства. За останні 15 років галузь політичної науки у деяких пострадянських країнах розвивалась досить активно. У певних сферах вона стала приносити відчутний вклад до розвитку цього академічного предмету в світовому масштабі. Вивчення пострадянського феномену партії влади – одна із тих галузей, в якій спеціалісти в галузі політичних студій з пострадянських країн мають помітні досягнення.

Термін «партія влади» широкоживаний у західних працях щодо пострадянських політичних партій; майже кожна публікація з даної тематики посилається на цю концепцію. Тим не менш, майже всі такі дослідження мають декілька недоліків: (1) більшість авторів не дають визначення партії влади у своїх роботах; (2) широка варіативність кількох дефініцій терміну «партія влади», наданих у літературі, робить застосування терміну незрозумілим; (3) Англійські публікації, що не лише згадують про концепцію «партії влади», але й досліджують цей феномен практично повністю відсутні; (4) в західних працях цілковито відсутній порівняльний підхід до вивчення партії влади: та невелика кількість досліджень, що фокусується на цих політичних формуваннях, зосереджується виключно на Єдинстві/Єдиній Росії Владіміра Путіна (Фіш, 1995; Колтон та Макфоул, 2001; Смайт, 2002).

Академічні дослідження з питання партій влади у пострадянських націях значно розвиненіші; вчені вивчають різноманітні аспекти цієї концепції: визначення партії влади (Вілсон та Якушик, 1992; Хенкін, 1996, 1997; Андрей Рябов, 1997, 2005; Сергій Рябов, 2001), їх походження та історію (Голосов та Ліхтенштейн, 2001; Танчін, 2005), виборчу стратегію (Хенкін, 1996; Ліхтенштейн, 2002), взаємовідносини з виконавчою владою (Андрей Рябов, 1997; 2005; Павленко, 1999), їх наслідки для демократизації (Рябчук, 1994). Основним обмеженням цих вчень є, можливо, те, що вони переважно сфокусовані на одну країну: або Російську Федерацію, або Україну. Крім того, таке важливе питання, як вплив партій влади на розвиток партійної системи залишається практично невивченим як у західній, так і в пострадянській політичній науці.

Мета цієї статті наступна. По-перше, я пропоную визначення концепції партії влади, базуючись на існуючій літературі. По-друге, я розробляю типологію партій влади, що ґрунтується на єдиному критерії – рівні її формальної організації. По-третє, я прослідковую трансформацію партій влади з неорганізованого блоку еліти на початку 1990х до формальних

політичних партій сучасності. Четверте, я пропоную деякі припущення про вплив партій влади на процес інституціонування національної партійної системи у пострадянських країнах. Важливо прийняти до уваги, що ця стаття жодним чином не є спробою заповнити всі прогалини у вивченні «партій влади». Безперечно, більш ретельне вивчення цього предмету буде сприяти кращому зрозумінню політичних систем багатьох пострадянських держав.

Визначення партії влади

Між вченими, що вивчають пострадянські політичні партії, майже не існує домовленості з приводу визначення партії влади. Деякі вчені тлумачать це поняття дуже широко, що робить такі дефініції практично беззмистовними. Наприклад Надія Діюк стверджує, що партія влади це організація, яка підтримує президента, має «велику кількість урядових представників у своєму складі» і «ставить себе посередині спектру» (Діюк, 1998, 106). На додаток до деяких про-президентських формацій у колишніх Радянських республіках, таке широке тлумачення дозволяє класифікувати як партії влади будь які партії у постіндустріальному демократичному суспільстві з прямо чи опосередковано обраним головою держави, який має зв'язки із цією організацією. Включення Демократичної партії США за правління Білла Клінтона та партії Володимира Путіна Єдина Росія в одну і ту ж категорію, унеможлиблює вірно зрозуміти природу партії влади. Деякі автори пропонують навіть більш містке визначення цієї концепції. Будь-яка провідна парламентська партія у демократичній країні може бути віднесена до категорії партії влади, якщо погодитись з її визначенням як «політичної організації, що бере участь у виборах та має представників в органах влади різних рівнів» (Андрій Рябов, 2005, 4).

Можна виділити два найпоширеніші підходи до визначення поняття «партія влади», що запропоновані в літературі.¹ Відповідно до першого підходу партія влади є формально не оформлений політичний блок, що складається з «прагматично зорієнтованих і деідеологізованих вищих кіл старої (комуністичної – А.М.) номенклатури, представників державного апарату, засобів масової інформації, керівників традиційних секторів промисловості та сільського господарства» (Вільсон та Якушик, 1992, 164). Другий підхід доводить, що партії влади є «виборчими блоками, створеними державними діячами для участі в парламентських виборах та президентських перегонах. Вони спираються на державні ресурси при розбудові партійної інфраструктури та сильно залежать від харизматичних звернень до виборців у пошуках підтримки» (Смайт, 2002, 556). На додаток до декількох менш вагомих відмінностей, одна різниця між цими двома визначеннями є дуже суттєвою: це відмінність між неорганізованими та організованими партіями влади.

Спираючись на два наведені визначення Ендрю Вільсона і Валентина Якушика та Регіні Смайт я визначаю партію влади як політичний блок, який

- 1) має деідеологізовану, прагматичну, та центристську природу,
- 2) створений та діє в інтересах виконавчої гілки уряду,
- 3) покладається на державні та інші «адміністративні ресурси», доступні представникам виконавчої гілки влади, щоб досягти своїх цілей включаючи участь у виборах, та
- 4) базує свою участь у виборах на чітко вираженому персонально-харизматичному факторі.

Першою рисою партії влади є її неідеологічний та прагматичний характер. Ігор Танчін пише, що ідеологія для партії влади - це недопустима розкіш, оскільки ідеологія не має стояти на заваді досягненню владою поставлених цілей (Танчін, 2005). Відоме твердження Євгенія Наздратенко про одну з російських партій влади доповняє попередню думку: «Ідеологія Єдінства — це відсутність будь якої ідеології».² Прагматизм який замінює ідеологію забезпечує

¹ Деякі вчені вважають, що партія влади є не політичним блоком, а «стратегією, що зумовлена адаптацією еліт, які не мають досвіду участі в виборах, до нових інституційних умов» (Голосов та Ліхтенштейн, 2001)

² *Независимая газета*, 2 октября 1999 г.

простір для маневрування та дозволяє партії влади гнучко пристосовуватися до оточення, що постійно змінюється. Для прагматичної та ідеологічно невизначеної організації найбільш зручним місцем на політичній арені є центристська позиція. Регіна Сміт запевняє, що, по суті, «успіх партії влади є залежним» від її спроможності показати себе як центристську організацію. Партії влади ставлять себе в середині політичного континууму, між лівими та правими. В Росії це є широкий політичний простір між КПРФ та ЛДПР Жириновського. Українські партії влади завжди стверджували, що займають середню позицію між націонал-демократичними (Рух, Наша Україна) та націоналістичними (УНА-УНСО) силами з одного боку, та лівими партіями (КПУ, ПСПУ, СПУ), з іншого боку.

Другою характеристикою обох типів партій влади є роль виконавчих еліт у створенні таких політичних блоків. Я погоджуюся з Анною Ліхтенштейн, що навряд чи є сюрпризом те, що багато партій утворено політичними елітами. Хоча в минулому, партії, засновані елітами мали парламентське походження; вони походили з парламентських груп.³ Партії влади на пострадянському просторі інші: вони створені виконавчою владою урядів. В РФ ці організації були засновані безпосередньо виконавчою владою (Ліхтенштейн, 2002). Блок Наш Дім - Росія був заснований прем'єр-міністром Віктором Черномірдіним за мовчазної підтримки президента Єльцина; «Отечество-Вся Росія» (ОВР) була створена представниками регіональної виконавчої влади: мером Москви Юрієм Лужковим та президентом Татарстану Мінтімером Шаймієвим; концепція Єдинства і пізніше Єдиної Росії була відкрито підтримана безпосередньо Президентом Путіним та міністрами Сергієм Шойгу та Борисом Гризловим.

Процес утворення українських партій влади трохи інший. Замість того, щоб створювати нові партії з нуля, українська виконавча еліта використала існуючі маргінальні політичні організації. Наприклад, хоча Народно-Демократична Партія була заснована в 1996 році, вона стала першою українською політичною партією влади в 1997, коли прем'єр-міністр Валерій Пустовойтенко, міністр Анатолій Толстоухов та деякі голови обласних адміністрацій приєдналися до НДП. Це спричинило ефект сніжного кому і в піці своєї популярності НДП включала 4200 представників виконавчої гілки влади, серед яких 1900 посідали високі урядові посади (Рахманін, 2002). Партія Регіонів трансформувалася в партію влади через декілька років від дня її заснування, коли голова податкової міліції Микола Азаров та прем'єр-міністр Віктор Янукович приєдналися до цієї організації.

Третій важливий атрибут партій влади пов'язаний з попереднім, і стосується їх спроможності використовувати адміністративний ресурс для досягнення цілей партії включаючи розвиток партійної інфраструктури та участь у виборах. Іншими словами, члени партії влади, що займають посади у виконавчих органах влади або керівні посади на промислових підприємствах, зловживають своїм службовим становищем та використовують державні та інші адміністративні ресурси, що знаходяться під їх контролем, для партійних (якщо має місце формальна партія влади) або індивідуальних (за наявності неформального блоку) цілей. Прикладів такої мобілізації адмінресурсу можна навести безліч; і багато з них відкрито переступають межу законності. Серед найбільш широкоживаних важелів є маніпулювання ЗМІ, використання податкової міліції та інших правозастосовуючих органів проти політичних опонентів та для фінансування виборчої кампанії, фальсифікації виборів, тощо.

Нарешті, проведення виборчих кампаній партіями влади має чітко виражений персонально-харизматичний характер. Наприклад, в одномандатних округах виборчі перегони суперників без партійної приналежності обов'язково сфокусовані на персоналіях індивідуальних кандидатів. За визначенням, представники неформальної партії влади не належать до жодної організованої політичної групи та мають звертатись до виборців особисто. Формальна партія влади будується навколо одного сильного лідера або групи керівників з виконавчої влади, які, з одного боку, стимулюють приплив представників державного апарату до партії, а з іншого боку, звертаються до електорату за безпосередньою підтримкою

---

³ Див.: Дюверже, 1963.

виборцями президента (Єдинство/Путін), прем'єра (Наш Дім - Росія /Черномірдин, Народно-Демократична партія/Пустовойтенко, Партія Регіонів/Янукович), групи регіональних лідерів («Отечество - Вся Росія» /Лужков, Шаймієв), тощо.

Організаційна трансформація партій влади

В процесі організаційного розвитку партії влади еволюціонували із збереженням всіх своїх характерних рис з неформального типу цієї організації до їх формальних різновидів. Спершу партії влади виникли як аморфна група політичної та промислової еліти із спільними інтересами. Після розпаду СРСР та краху КПРС реальна політична влада залишилася в руках старої комуністичної номенклатури, що зайняла керівні позиції у регіональних органах виконавчої влади та промислових підприємствах. Щоб залишитися при владі, цей соціальний прошарок мав пристосуватися до нової гри – демократичних виборів.

Багато регіональних та місцевих керівників, кого Кімітака Мацузато (2001) називає «мезо-еліта», не потребували ніякої ідеології чи партійної приналежності для того, щоб успішно пройти на виборах до Верховної Ради. Ціна вступу до партії була надто висока, а вигоди надто сумнівні, щоб задля них приєднатися до партії. Прагматизм та мобілізація доступних їм державних та адміністративних ресурсів, була достатньою щоб виграти місця в законодавчому органі та здобути дециду демократичної легітимації. Деконцентрація державної влади та мажоритарна виборча система одномандатних округів сприяли виникненню неформальної партії влади. Спочатку ніщо, начебто, не пов'язувало мезо-еліти, розосереджені по всій території країни, крім їх спільного бажання утримати владу. Безпечним та ефективним шляхом досягнення цієї мети було створення «центристських» груп в національній законодавчій асамблеї, які б декларували свою підтримку, по суті, будь-якому урядові, який був при владі. За типовий приклад можна навести впливову в свій час парламентську фракцію «Центр», що була створена представниками неформальної партії влади в Верховній Раді України після виборів 1994 року.

Створення про-урядових парламентських груп символізувала початок еволюції партій влади та їх офіційної організації. В певній мірі цей процес нагадував походження та трансформацію політичних партій в США в минулому. Перефразовуючи твердження Джона Олдріча – багато з невизнаних мезо-еліт почали розуміти, що використання влади, ресурсів, та інституційних можливостей організованої групи «підвищує їх шанси на отримання бажаного результату», тобто втримання політичного впливу (Олдріч, 1995, 24). Введення пропорційної виборчої системи було іншим сильним стимулом для трансформації неформальної партії влади. Хоча виборчі закони у деяких пострадянських країнах дозволяють блокам незалежних кандидатів чи поодиноким незалежним політичним діячам брати участь у виборах за пропорційної системи, їх реальні шанси дістатися до законодавчої влади мізерно малі. Головна причина формалізації партій влади – мета посадовців виконавчих органів або їх представників претендувати на парламентські місця, що розподіляються за пропорційною системою.

До введення пропорційного представництва на парламентських виборах всіх членів законодавчих органів в РФ та Україні, неформальні та організовані партії влади співіснували та взаємодіяли між собою. Змішані виборчі системи добре підходили обом типам: одномандатні округи продукували величезну кількість мезо-еліт без партійної приналежності, а пропорційна система забезпечувала можливості для їх колег з партійними квитками. Неформальна партія влади була надійним та послідовним партнером свого формалізованого різновиду кількома шляхами. По-перше, вона продовжувала продукувати непартійних мезо-елітних депутатів, які б формували численні «прагматичні» про-урядові фракції, що демонстрували б свою лояльність до центральної влади. По-друге, неформальна партія влади слугувала сприятливим підґрунтям для формалізованих партій влади, які активно старалися кооптувати непартійну еліту. Впливова партія влади, яка може продемонструвати недвозначну та стійку підтримку від центральної виконавчої влади, має достатньо переконливі аргументи та стимули, щоб переконати

прагматичних та неідеологічних місцевих керівників приєднатися до такої партії. Наприклад, Єдина Росія Володимира Путіна значно покращила за рахунок незалежних кандидатів свій результат в одномандатних округах на парламентських виборах до Думи у 2003 в порівнянні з попередніми виборами. У 1999 Єдинство виграло лише 9 мажоритарних місць у Думі, що складало лише 4.17% від усіх місць в одномандатних округах. ОВР мала успіх в 31 окрузі, або 14.35%. Чотирма роками пізніше, Єдина Росія виграла у 104 одномандатних округах, і отримала 46.22% мажоритарних місць у Думі. Вагому частину новообраних членів Єдиної Росії склали представники регіональних та місцевих державних апаратів.

Відміна змішаної виборчої системи в Росії та Україні на користь виключно пропорційного представництва завершила процес трансформації партії влади з її неформального різновиду у формальну політичну організацію. Впровадження системи пропорційного представництва для виборів всіх членів законодавчого органу не залишає політичній еліті іншого вибору, крім вступу до партій.

Партії влади в Прибалтійських країнах, Росії та Україні: три сценарії.

На всій території колишнього Радянського Союзу існувала однакова централізована ієрархічна система керована з єдиного політичного центру. Склад Радянської політичної та промислової еліти також не мав суттєвих відмінностей між республіками, всі вони мали свою частку комуністичної номенклатури, «червоного директорату», та керівників колективних та державних с/г ферм. Коли СРСР розпався, багато представників керівного прошарку залишилися на своїх місцях. Незадовго після отримання незалежності у різних пострадянських державах виникли свої моделі, в яких передбачалися різні ролі для номенклатури та партій влади в їх політ системах: фактична відсутність партій влади в Прибалтійських країнах, численні регіонально-базовані партії влади, що конкурували між собою, в Україні і одна монополістична партія влади в Росії.

Коли комуністичні партії в країнах Прибалтики втратили владу на поч. 90-х, «апарат партійної номенклатури – посадові особи, промислові керівники, керівники колгоспів та радгоспів і т. д. - майже не зазнав змін» (Артер, 1996, 119). Як тільки країни Прибалтики повернули свою незалежність, про-Московська частина колишнього комуністичного апарату втратила будь-яку політичну вагу. В той же час, велика частина номенклатури, що підтримувала незалежність, спромоглася залишитись в грі. В новому демократичному оточенні найбільш ефективним шляхом продовжувати політичну діяльність та прагнути урядових крісел було створення політичних партій та участь у виборах. Серед партій, заснованих колишніми представниками комуністичної номенклатури був альянс Безпечний Дім (пізніше Коаліційна партія, яка припинила своє існування після третього виборчого циклу) та Народний Союз (пізніше Естонська Аграрна Народна партія) в Естонії, Латвійський Шлях у Латвії та Литовська Демократична Трудова партія у Литві. Сьогодні кожне з цих політичних угруповань займає визначену політичну ідеологічну нішу на національній політичній мапі, сприймає правила демократичної участі, змагається на виборах, бере на себе владну відповідальність у разі виграшу на виборах, полишає політичні посади та бере на себе роль політичної опозиції у разі програшу на виборах. Іншими словами, політичні організації, які були створені колишньою комуністичною номенклатурою і мали потенціал до перетворення у партії влади, трансформувалися у «нормальні» парламентські партії та являються частиною демократичної партійної системи у сучасних Прибалтійських країнах.

Кланова природа української політики та неспроможність чи небажання президента Кучми створити єдину партію влади – два основних фактори, що внесли вклад до створення партійної системи, що поєднує два рівні конкуренції. На додаток до звичайної конкуренції всіх існуючих в країні партій на виборах, регіонально-базовані партії влади також змагаються між собою за владу, вплив та доступ до президента. Добре відомим є факт, що на українській політичній сцені домінувала низка партій влади, які мали підтримку у різних регіонах України.

Можливо найвідоміший клан ще з радянських часів походить з Дніпропетровська, який серед інших продукував Леоніда Брежнєва, Володимира Щербицького і Леоніда Кучму. Дніпропетровськ став основою декількох основних партій влади, включаючи НДП, керовану колишнім прем'єр-міністром Пустовойтенком, та Трудову Україну, яка мала парламентську фракцію у 40 членів після виборів 2002 року. Центр Української вугільної промисловості Донецьк, дав життя іншій впливовій партії влади – Партії Регіонів, очолюваної іншим колишнім главою уряду, Віктором Януковичем. СДПУ (о) з центром у Києві до недавнього часу очолювалась колишнім главою президентської адміністрації Віктором Медведчуком. Кімітака Мацузато пише, що поява регіональних партій передбачає, що «регіональні елітні клани, приховуючи свої імена за назвами офіційних політичних партій, перетворюють регіони на особисті електоральні вотчини» та експлуатують політичні ресурси цих вотчин у національній політиці. (Мацузато, 2002, 1969). Відносини між регіональними кланами та їх партіями влади не були простими. Декілька їх спроб скоординувати свої зусилля для об'єднання в один широкий політичний альянс (наприклад, За Єдину Україну у 2002) зрештою зазнали краху.

Згідно з принципом «розподіляй і володарюй», Президент Кучма, здавалося, дбайливо підтримував боротьбу між партіями влади розподіляючи між ними керівні позиції в країні. Наприклад після парламентських виборів 2002 року, Партія Регіонів отримала посади прем'єр-міністра (Віктор Янукович), та генерального прокурора (Геннадій Васильєв), СДПУ(о) – голови Адміністрації Президента (Віктор Медведчук), а партія Трудова Україна – голови НБУ (Сергій Тигіпко). Розподіляючи владу між головними пропрезидентськими організаціями, Кучма був спроможний запобігти концентрації влади в руках лідерів однієї політичної партії, яка могла б зробити виклик його керівництву. Деякі вчені стверджують, що Кучма хотів, але не спромігся створити єдину панівну партію влади через велику регіональну розрізненість України (див. Танчін, 2005). Якими б не були причини, що обумовили неможливість існування домінуючої партії влади, вони безперечно мали позитивний вплив на збереження партійної конкуренції на декількох рівнях, а також уможливлення існування сильної та активно діючої політичної опозиції в Україні на її шляху до консолідації демократичних інституцій.

Спроби створення системи двох партій влади, проведені адміністрацією президента Єльцина перед виборами 1995 року завершилися цілковитим фіаско. Правоцентристське об'єднання Наш Дім-Росія Віктора Черномирдіна ледве спромоглося отримати 10% голосів, незважаючи на цілковиту підтримку за боку державного ресурсу під час виборчої кампанії. Структура блоку Івана Рибкіна, який мав відігравати роль лівоцентристської партії влади, мала недоліки з самого початку. Рибкіну, який був Спікером у Думі на той час, бракувало надійного доступу до адміністративного ресурсу, контрольованому виконавчою владою. За визначенням, партія влади нездатна провести успішну виборчу кампанію без використання державних ресурсів. Тож не дивно, що цей блок отримав жалюгідних 1.1% голосів і лише 3 місця у Державній Думі.

Наступний виборчий цикл приніс неочікувану конкуренцію двох партій влади: ОВР та Єдінства, створених відповідно регіональною та центральною виконавчими елітами. Серед фундаторів лівоцентристського угруповання «Отечество-Вся Росія» (Саква, 2001, 94) була група високопоставлених регіональних лідерів: московський мер Юрій Лужков, губернатор Санкт-Петербургу Олександр Яковлев, Президент Татарстану Мінтімір Шаймієв, президент Башкортостану Муртаза Рахімов тощо. Зважаючи на те, що на відміну від блоку Рибкіна ОВР не був Кремлівським проектом і багато з його лідерів не підтримували президента Єльцина та його «сім'ю», центральна Російська влада була стурбована. Таким чином, Єдінство була створено на протигагу ОВР. Хоча Єдінство було організовано в президентському оточенні, 39 регіональних лідерів, включаючи деяких губернаторів, пов'язаних з КПРФ врешті підтримали цю організацію (Колтон та Макфоул, 2000, 205). Результат був приголомшливий: новостворена пропрезидентська організація завоювала майже чверть голосів електорату, значно більше за 13,3 % набраних ОВР.

Тим не менш, «Отечество-Вся Росія» залишалася дуже впливовою організацією регіональної влади та була постійним викликом президенту Росії. Відповідно до Кремліну, який

обіцяв принести єдність та згоду в Росію, присутність альтернативного впливового центру влади могла мати потенційно дестабілізуючі наслідки для країни. Лідери ОВР стали першочерговою мішенню центральної влади: негативні PR кампанії, підкуп представників ОВР, щоб вони покинули блок, «утиски лідерів блоку податковою владою, ... фізичні погрози сім'ям кандидатів в депутати від ОВР», виборчі фальсифікації проти регіональних лідерів, які не погоджувались з владою Путіна (Колтон та Макфоул, 2000, 208; Макфоул та Петров, 2004, 26), стали реаліями російської політики. Після виборів 1999 керівництво ОВР зіштовхнулося з наступним вибором: вести незалежну політичну гру, кинути виклик федеральному президенту і, найвірогідніше, закінчити своє існування як впливова політична сила, або проголосити свою підтримку та лояльність президентові та вижити. Для прагматичних лідерів «Отечество-Вся Росія» відповідь була очевидною. Макфоул та Петров пишуть: «Володіючи всіма козирами, Кремлін усунув серйозні розбіжності між регіональними елітами, які стали основною інтригою парламентських виборів 1999 року. На кінець 2003, майже всі регіональні лідери підтримували Путіна та Єдиную Росію. Регіональні керівники, що створили «Отечество-Вся Росія» чотири роки тому стали непохитними прибічниками Єдиної Росії (Макфоул та Петров, 2004, 26). Альтернативне джерело влади було усунуте, що привело до створення єдиної монополістичної партії влади. «Правляча група встановила своє повне і суцільне домінування» і політична опозиція в Росії перестала існувати (Гельман, 2005, 13, 5). Головною інтригою законодавчих виборів 2003 року, мабуть, було наступне питання: чи зможе Єдина Росія створити абсолютну більшість у Думі. І вона змогла. Більшість прибічників демократичної теорії погодилися б, що концентрація політичної влади в руках однієї інституції і нестача здорової конкуренції за урядові посади є антитезою до демократії та прямим шляхом до авторитаризму.

Партії влади та політична інституціоналізація.

В моїй іншій роботі, я аргументую, що політична інституціоналізація має два основні аспекти: автономія та стабільність (Мелешевич, 2006). Інституціоналізована партійна система у демократичному суспільстві включає в себе політичні партії, які є незалежними від інших інституцій загальної політичної системи, і які демонструють стійкі зразки взаємодії між ними. Партії влади заважають обом аспектам процесу політичної інституціоналізації. Чим вагоміша роль партій влади у національній політичній системі, тим нижчий рівень інституціоналізації партійної системи.

Партії влади та автономія. Існування потужної неформальної партії влади та її спроможність вигравати численні виборчі перегони в одномандатних округах відповідає дуже низькому рівню політичної інституціоналізації. Успіх неформальної партії влади на виборах до законодавчого органу демонструє, що організовані політичні партії не мають практичної ваги ні для політичної еліти, ні для електорату. Безсумнівно, перехід від неформальної партії влади до її формального різновиду зміцнює роль партій у політичній системі. Політична еліта починає розуміти важливість партійної приналежності і покладається на партійні ресурси у виборчих перегонах. Виборці повинні знати про політичні партії і розуміти їх вагу, щоб зробити правильний вибір. Однак, хоча виникнення формальних партій влади – це крок до ширшої політичної інституціоналізації, ці політичні формації мають негативний вплив на всебічний розвиток партійної системи.

Високоінституціоналізована система політичних партій повинна мати статус та значення, не залежні від інших соціальних інституцій. Провідні партії мають виконувати свої ексклюзивні функції і безпосередньо займати свою унікальну політичну нішу в країні. На противагу, партії влади розвивають велику залежність від інших інституцій в двох аспектах. По-перше, вони не існують і не можуть існувати поза сферою виконавчої влади. Партії влади створюються виконавчими органами влади як механізм для досягнення певних політичних цілей, включаючи участь у виборах. Для успіху на виборах, партія влади, яка є поза ідеологічною організацією без твердої соціальної основи, повинна покладатись на основне

джерело своєї сили – адміністративні ресурси, доступні виконавчій владі. По-друге, цей тип політичної організації залежить від партійного лідера або групи лідерів, які репрезентують виконавчу владу. Деякі партії влади можуть розвинути харизматичне лідерство, яке «загалом асоціюється з сильним опором інституціоналізації» (Panebianco, 1988, 66-67). Приналежність політичної організації до сильного лідера - президента, прем'єр-міністра чи групі регіональних губернаторів - робить її навіть більш залежною від виконавчої влади. Усунення партійного лідера з його посади демонструє слабкість партії влади і завершується її занепадом. НДП Валерія Пустовойтенка та Наш Дім-Росія Віктора Черномирдіна є наочними прикладами. Коли обидва прем'єр-міністри втратили свої високі виконавчі посади і були переведені на інші посади, що позбавило їх доступу до державних ресурсів, які використовувались для виборчих цілей та розбудови партій, доля обох організацій була вирішена – невдовзі вони перестали бути впливовими політичними гравцями для своїх виборців. Автономія політичних партій обернено кореляційна статусу партій влади в політичній системі. Існування потужної партії влади призводить до низького рівня інституціоналізації партійної системи.

Партії влади і стабільність. Якщо виборчі списки провідних партій складаються виключно з їх формальних членів, тоді партійна система, в цілому, контролює свою унікальну соціальну нішу рекрутування кандидатів до законодавчих органів, що є знаком високого рівня інституціоналізації. У країнах з розвинутою партійною системою незначні винятки, коли безпартійний кандидат потрапляє до партійних списків пропорційного представництва, не змінюють загальної картини рекрутування кандидатів. Однак, політична ідентифікація з партіями влади може мати інше значення. Наприклад, одна з основних партій влади в Україні СДПУ(о), керована колишнім головою адміністрації президента за часів Леоніда Кучми, погодила виборчий список на вибори 2002, в якому було вкрай мало випадкових людей і нечленів партії (Мостова та Рахманін, 2002). Фактично, серед перших 100 кандидатів було 95 членів партії, 4 непартійні лідери молодих організацій, пов'язаних з СДПУ(о), і старший суддя з Луганської області, якому не дозволено було приєднуватись до будь-якої політичної організації протягом строку своїх повноважень. На перший погляд, здається, що партія представила практично «чистий» виборчий список. Однак, як правильно зазначають Юля Мостова та Сергій Рахманін, «членство в СДПУ (о) не для всіх є ідеологічною необхідністю. Для когось це можливість сховатися від політичних шквалів під надійним дахом, для когось перепустка в світ великої політики чи великий бізнес (Мостова та Рахманін, 2002). Такі члени не бачать жодної цінності у партійному членстві, доки воно не приносить відчутної особистої вигоди.

Зрозуміло, що політичні партії мають заохочувати своїх амбіційних членів. Однак, партія влади здатна забезпечити притулок і підтримати кар'єрні прагнення, тільки в тому випадку, коли вона контролює певну впливову сферу виконавчої влади. Якщо така політична організація буде відсторонена від влади, теоретично вона не може більше забезпечувати можливості для забезпечення кар'єри своїм членам, що призводить до значного їх скорочення або взагалі повного зникнення партії з національної політичної арени. Знов таки, НДП та Наш Дім-Росія є гарними прикладами цих двох сценаріїв. НДП була найбільш впливовою партією в Верховній Раді, коли її голова, Валерій Пустовойтенко, був прем'єром. Однак, як тільки Пустовойтенко зняли з посади, багато членів полишили партію. Прикладом другого сценарію є Наш Дім-Росія, що сформував одну з найбільших фракцій у Думі після виборів 1995 року, коли Віктор Черномирдін обіймав посаду прем'єр-міністра, і фактично зник з політичного об'єкту, коли він був переведений на менш важливу посаду. В випадках, коли партії влади втрачають контроль за найважливішими політичними постами в державі, багато їх членів залишають ці організації, змінюють свою партійну приналежність та приєднуються до новостворених партій влади, що веде до ще більшої нестабільності партійної системи. Ситуації такі ж як з українським парламентарем Сергієм Подобєдовим, який змінював свої політичні орієнтири тричі за кілька років, щоразу приєднуючись до нової партії влади, не є винятковими⁴. Постійні зміни урядів в Росії та Україні, бажання численних новопризначених прем'єр-міністрів очолити свою власну

⁴ Див Mostova and Rakhmanin, 2002.

політичну організацію, (що, як досвід свідчить, не існує довше, ніж строк повноважень її лідера), і неодноразові зміни партійного членства багатьма прагматичними представниками виконавчої влади є чи не найбільш впливовим фактором високого рівня виборчої мінливості в цих двох країнах.

Література:

- Вільсон Е., Якушик В. Політичні організації в Україні (Деякі проблеми становлення і розвитку) // *Сучасність*, 1992, № 5. – с. 160-165.
- Павленко Р. Витоки і небезпека безвідповідальності посткомуністичної виконавчої влади // *Наукові записки НаУКМА*. - Том 12. Політологія. - 1999. - С. 34 – 39.
- Рахманін Сергій, П'ять джерел, п'ять складових частин блоку «За Єдину Україну» // *Дзеркало тижня*, 23-29 березня 2002.
- Рахманін Сергій, Мостова Юлія. Україна партійна. Частина VI Соціал-Демократична партія України (Об'єднана) // *Дзеркало тижня*, 16-22 березня 2002.
- Рябчук М. Демократія та партія влади в Україні // *Політична думка*. - 1994. - №3. - С. 37-44.
- Aldrich, John H., *Why Parties? The Origin and Transformation of Political Parties in America*, Ann Arbor: University of Michigan Press, 1995.
- Arter, David, *Parties and Democracy in the Post-Soviet Republics: The Case of Estonia*, Brookfield, VT: Dartmouth, 1996.
- Colton, Timothy J., and Michael McFaul, “Reinventing Russia’s Party of Power: ‘Unity’ and the 1999 Duma Elections,” *Post-Soviet Affairs*, 16.3 (2000), 201-224.
- Duverger, Maurice, *Political Parties, Their Organization and Activity in the Modern State*, 2/ed., New York: John Wiley, 1963.
- Diuk, Nadia, “Ukraine: A Land in Between,” *Journal of Democracy*, 9.3 (1998), 97-111.
- Fish, M. Steven, “The Advent of Multipartyism in Russia, 1993-1995,” *Post-Soviet Affairs* 11.4 (1995), 340-383.
- Gel'man, Vladimir, “Political Opposition in Russia: Is It Becoming Extinct?” *Russian Social Science Review*, 46.4 (2005), 5-30.
- McFaul, Michael, and Nikolai Petrov, “What the Elections Tell Us,” *Journal of Democracy*, 15.3 (2004), 20-31.
- Matsuzato, Kimitaka, “The Communist Boss Politics to Post-Communist Caciquismo – the Meso-elite and Meso-governments in Post-communist Countries,” *Communist and Post-Communist Studies*, 34.2 (2001), 175-201.
- Matsuzato, Kimitaka, “Elites and the Party System of Zakarpattya Oblast’: Relations among Levels of Party Systems in Ukraine,” *Europe-Asia Studies*, 54.8 (2002), 1267-1299.
- Meleshevich, Andrey A., *Party Systems in Post-Soviet Countries: A Comparative Study of Political Institutionalization in the Baltic States, Russia, and Ukraine*, New York: Palgrave MacMillan, 2006, forthcoming.
- Panbianco, Angelo, *Political Parties: Organization and Power*, Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
- Sakwa, Richard, “Parties and Organized Interests,” in Stephen White, Alex Pravda, and Zvi Gitelman (eds.), *Developments in Russian Politics 5*, Durham: Duke University Press, 2001.
- Smyth, Regina, “Building State Capacity from the Inside Out: Parties of Power and the Success of the President’s Reform Agenda in Russia,” *Politics and Society*, 30.4 (2002), 555-578.

- Голосов Г.В. и А. В. Лихтенштейн. «Партии власти» и российский институциональный дизайн: теоретический анализ // Полис, 2001, №1. – с. 6-29.
- Лихтенштейн А.В. Закон о политических партиях. Стратегии партийного строительства российских элит: "партии власти" // Выборы в Российской Федерации: материалы научно-практической конференции 16-17 марта 2002 г. / Под ред. М.Б. Горного. - СПб., Норма, 2002. - С. 301-306.
- Рябов Андрей, Партия власти в политической системе современной России // Майкл Масфоул, Сергей Марков, Андрей Рябов, Формирование партийно-политической системы в России / Москва, Московский центр Карнеги, 1997, 80-96.
- Рябов Андрей. Пока не началось // Апология. – 2005. - №8 (8). – с.
- Танчин Игорь. От Кравчука до Ющенко // Апология. – 2005. - №8 (8). – с.
- Хенкин Сергей. «Партия власти»: российский вариант // Pro et Contra. – Том 1 (1996). - №1. – с. 32-45.
- Хенкин С. «Партия власти»: штрихи к портрету // Полития. – 1 (1997). - №1. – с. 28-35.